UN DOCUMENT INEDIT DESPRE CONȚINUTUL MANUALELOR DE ISTORIE REDACTATE LA BRAȘOV DE CĂTRE VASILE GOLDIȘ, ÎN 1896

de
GHEORGHE ȘORA

În vara anului 1886[1], tînărul și entuziastul student român Vasile Goldiș (1862—1934) își încheia cu succes studiile universitare din Budapesta. Era considerat, încă de pe atunci, în baza legii XXX, din 1883, ca făcînd parte dintre primii profesori români titrați și unul dintre cele mai culte și avansate figuri din cadrul generației sale[2].

Refuzînd cu demnitate și înalt simț de răspundere națională, oferta ce i se făcuse de a rămîne în capitala Ungariei[3] el ocupă în același an,

---

[1] Se afirmă greșit încă și astăzi, în unele lucrări de specialitate, faptul că Vasile Goldiș ar fi terminat studiile universitare în anul 1885 și nu în 1886. Toate documentele școlare atestă frecventarea timp de 5 ani a studiilor universitare din Budapesta și Viena.

[2] Miron Constantinescu și Alexandru Porțeanu, *Valeriu Braniște, epoca și memoriile sale,* în Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare,* Editura Minerva, București, 1972, p. XV.

[3] Vasile Goldiș nu a fost numit în 1886 candidat de profesor la Liceul de specialitate din Budapesta, așa cum se afirmă încă eronat în unele lucrări. În jurnalul său din tinerețe, Goldiș face următoarea mărturisire în acest sens: „Sunt din nou la Budapesta. Am plecat din Cermei în 31 august cu trenul din Arad. Am umblat foarte mult să găsesc unde să mă pot așeza, fiindcă profesorul Antal Gyula nu a vrut să mă mai găzduiască. În 2 septembrie l-am căutat pe groful Korniș în legătură cu numirea mea la școala de aplicație, promisă de Bartal. Groful Korniș m-a poftit acasă la el, și după ce m-a studiat din priviri, mi-a spus pe un ton politicos: „Știți, numirea dumneavoastră la școala de aplicație nu este o problemă, dar implică devoțiunea totală față de cauza sfîntă a Ungariei". A ținut să-mi amintească de toate avantajele, în plus posibilitatea să-mi iau doctoratul și să devin cu timpul secretar prezidențial. Eu i-am spus că trebuie să mă mai gîndesc și voi reveni după amiază cu răspunsul. Dar *eu* nu m-am mai dus, fiindcă nu-mi trădez scumpa mea nație și nici legea strămoșească. Mi-am dat seama că groful Korniș vrea să-mi întindă o cursă. Dar nu s-a născut încă acela care să-mi poată cumpăra cugetul. Voi pleca din Buda(pesta), dar voi reveni și voi face totul ca de aici să rostesc răspicat dorința nației mele. Sărmana mea nație, multe nedreptăți mai ai încă de suferit.

Tot din Buda(pesta) am citit un concurs pentru postul de profesor de limba maghiară și cea română de la Institutul pedagogico-teologic de la Caransebeș. M-am hotărît să plec acolo. Îmi pare bine că n-am acceptat să rămîn printre străini. Neamul meu are mare nevoie de mine și eu vreau să fiu la înălțimea vea-

prin concurs, o catedră la Preparandia din Caransebeş[4]. Şederea lui Vasile Goldiş în oraşul Caransebeş a fost scurtă, de numai trei ani: 1886—1889. Caransebeşul din acei ani nu era un centru cu reputaţie de mediu animator spre o viaţă studioasă[5], cum dorea Goldiş. De aceea, într-o scrisoare datată 5 martie 1888, Vasile Goldiş îi cere lui Gheorghe Bariţiu, preşedintele „Astrei", să-i înlesnească ocuparea unei catedre în oraşul de reşedinţă al „Asociaţiunii..."[6]. Nu reuşeşte să plece la Sibiu, dar izbuteşte la Braşov în toamna anului 1889[7]. Aici, după cum se ştie, timp de 12 ani, el va desfăşura o activitate didactică şi social-politică susţinută, editînd manuale şi programe şcolare necesare întregii Transilvanii. Tipărirea lor în limba română va întîmpina însă multe greutăţi din cauza unei severe cenzuri oficiale de la Budapesta, care îl suspecta pe autor de agitaţie împotriva ordinei de stat.

Cenzura oficială se efectua la Budapesta de către organele de resort ale Ministerului Instrucţiunii şi ea se referă la manualele de *Istoria Ungariei* şi *Istoria Universală*, pe care Vasile Goldiş le încredinţase spre tipărire în anul 1896. În acest sens, un delegat oficial al Ministerului Instrucţiunii se deplasează de la Budapesta la Braşov, înmînîndu-i personal lui Goldiş observaţiile cenzurii. Referentul este obligat să recunoască temeinica pregătire a autorului în domeniul istoriei, principialitatea în interpretarea fenomenelor istorice, precum şi faptul că în aceste manuale nu se găsesc exprimate sentimente naţionaliste sau şoviniste îndreptate împotriva poporului maghiar. Totuşi, în referatul respectiv se insistă asupra reformulării unor pasaje din manualele lui Goldiş: interpretări care exprimă părerile autorului, iar spiritul şcolii lui Şincai-Maior şi al mişcării naţionale române de la 1848—1849, precum şi al mişcării naţionale contemporane cu el, să fie complet eliminate.

Din analiza referatului se pot desprinde uşor intenţiile ascunse ale autorităţilor austro-ungare de a falsifica şi denatura adevărul istoric cu privire la istoria poporului român de pe ambele versante ale Carpaţilor. Acuzaţia de neglijenţă şi o posibilă agitaţie strecurată în manualele autorului sînt incompetente şi simple născociri.

---

cului ce vine. Doamne dă să împlineasc această misie. Budapesta, 6 septembrie 1886". Jurnalul a fost publicat de noi în *Acta Musei Napocensis*, vol. XVIII, 1981, Cluj-Napoca, p. 555—573, cu titlul *Pagini inedite din jurnalul de tinereţe al lui Vasile Goldiş*.

[4] *Ibidem*, p. 570.

[5] Deşi a plecat de la Caransebeş într-un oraş de prestigiu, cum era Braşovul, Vasile Goldiş îşi va aminti cu nostalgie de meleagurile bănăţene într-un articol intitulat *În Banat*, pe care l-a publicat în *Almanahul Banatului* pe anul 1930, vol. II, Timişoara, 1930, p. 40—42.

[6] Biblioteca Academiei R.S.R., Corespondenţa lui Gheorghe Bariţiu cu Vasile Goldiş, *Manuscrise româneşti*, Dosar nr. 1012, fila 94—97.

[7] Despre activitatea desfăşurată la Braşov vezi Gheorghe Şora, *Contribuţii privitoare la biografia lui Vasile Goldiş*, în *Crisia*, 1979, p. 221—228.

Reproducem mai jos referatul cenzurii Ministerului Instrucțiunii din Budapesta, prin care i se cere eliminarea și reformularea unor pasaje din aceste manuale, în vederea tipăririi lor în limba română[8].

Originalul acestui document, scris în limba maghiară, se află în posesia Arhivelor Statului Arad, *fond personal Vasile Goldiș,* dos. nr. 1, p. 50—51.

ANEXĂ:

1. *Observațiile cu privire la conținutul manualului de „Istoria Universală", volumul al III-lea, 1896, dedicat pentru școlile secundare românești.*

Manualul se bazează pe o argumentație bogată, de o înaltă ținută științifică. Nu este în el absolut nimic de excepționat. La pagina 98, se poate citi doar următoarea expresie: „În 1867, recunoasce și Ardealul din nou suveranitatea regelui ungar" (se repetă în ungurește — n.n.). Ar fi o expresie mai nimerită dacă s-ar corecta astfel: „Și Ardealul a revenit la coroana ungară".

Observația noastră este nesemnificativă. Ne gîndim numai că românii ar putea interpreta această frază în sensul dorit de ei. Considerăm aceasta mai mult o scăpare provenită din graba cu care s-a alcătuit manualul. Într-o ediție următoare se va schimba cu o expresie mai corespunzătoare.

2. *Observațiile cu privire la conținutul manualului de „Istoria Ungariei. 1896"* (după Mangold Lajos — n.n.) *dedicat pentru școlile primare românești.*

Și această carte manuscris provine din condeiul lui Vasile Goldiș. În general este un manual bun, ce se bazează pe o vastă informație, pe care o trece prin judecata experienței sale acumulate în timpul activității pedagogice.

Autorul dispune de cunoștințe temeinice care-l fac să prezinte fenomenul în cea mai deplină și strictă obiectivitate. În cuprinsul manualului s-au strecurat însă și unele inexactități pe care nu le putem trece cu vederea. Astfel la pagina 13, (autorul — n.n.) se situează pe continuitatea românilor băștinași, în sensul învățăturii școlii lui Șincai-Maior, anume, că după ieșirea legiunilor romane (din Dacia — n.n.), acei coloniști romani, care s-au ocupat cu agricultura și care s-au așezat permanent (în Dacia) nu au emigrat, ci au mers în munți, și trăind și muncind acolo, încetul cu încetul din romani s-au transformat în români.

În pagina 34, ca urmare directă a poziției sale, (autorul — n.n.) observă că în momentul ocupării „patriei" (Cîmpia Panonică — n.n.), de către unguri, românii ardeleni au format, sub diferiți șefi, stătulețe mici și astfel cucerirea lor nu a fost

[8] În legătură cu procedura guvernului de a cenzura manuscrisele sale, Vasile Goldiș face o mărturisire, pe care o publică în lucrarea sa *Lupta pentru naționalitate,* Tipografia „Tribuna poporului", Arad, 1901, p. 13—14, perioadă cînd se afla secretar la Episcopia Ortodoxă din Arad: „Sînt om de școală și am scris în anii trecuți o „Constituție a patriei" pentru școlile poporale românești. Am înaintat-o spre aprobare. Recenzentul a aflat însă greșeli în ea și ministrul a cerut să le corectez. Am cercetat tot, ce mi s-a părut de obiecționat. Că hîr, că mîr, cartea tot nu corespunde și nu poate fi aprobată. Atunci mi-a răsărit o idee în cap. Am scris din cărticică capitolul care trata „egala îndreptățire" a naționalităților în dulcea noastră patrie (Austro-Ungaria — n.n.). Să vezi, imediat opșorul meu a aflat aprobarea d-lui ministru, căci recenzentul acum o declarase (. . .) foarte patriotică".

grea. Aceste afirmaţii sînt aruncate, fără nici o argumentare, dar în acelaşi timp, fără nici o prevocaţie. El nu trage din aceasta concluziile obişnuite ale istoriografiei daco-române. În sfîrşit, la pagina 80 toată problema se încheie cu următoarea afirmaţie: „Istoricii maghiari consideră problema românilor din Ardeal pînă în ziua de azi discutabilă".

Trebuie să se recunoască că (Vasile Goldiş — n.n.) este foarte prudent şi foarte ponderat. Pur şi simplu se rezumă la aceea ca să fixeze punctul său de vedere. Gîndeşte. Este suficient atîta în carte. De aici observaţia că, dacă este notat în carte punctul de vedere (al autorului — n.n.) în expunerea orală (profesorul — n.n.) poate dezvolta această idee mai amplu şi cu consecinţele obişnuite împreună. Simţăminte antimaghiare nu găsim exprimate nicăiri şi nici falsificarea cu rea credinţă, obişnuită a faptelor. Acolo însă, unde atinge mişcările iobăgimii, izbucneşte cîte o dată din el (din manual — n.n.) concluzii, care pot crea în mod deschis animozităţi. Această izbucnire o nutreşte de la început şi istoriografia românească împotriva nobilimii maghiare, care alcătuia odinioară naţiunea politică maghiară şi din care, ca punct de plecare, obişnuieşte să tragă anumite concluzii antimaghiare şi agitatoare la ura de rasă (a se citi, la ura de clasă — n.n.). Astfel, la pagina 180, vorbind despre starea iobăgimii, de după înăbuşirea răscoalei ţărăneşti condusă de Gh. Doja scrie următoarele: „Domnul îl putea vinde (pe iobag — n.n.) ca pe vită". Această afirmaţie nu corespunde adevărului istoric, deoarece domnul de pămînt din Ungaria nu a putut vinde niciodată pe iobag, cum se proceda odinioară în Rusia sau în Principatul român, ci, numai că l-a putut, ceda altuia, în anumite condiţii dinainte stabilite (ceea ce de fapt, e tot una — n.n.). Afirmaţia autorului, potrivit căreia nobilimea maghiară practica tîrgul de sclavi (a se citi iobagi — n.n.) nu corespundea adevărului istoric şi nici echităţii. Din această concepţie derivă logic o altă afirmaţie nejustă şi tendenţioasă, tot la pagina 180, anume că „ţăranii nu s-au interesat de nimic, nici nu s-au apărat împotriva turcilor, ci i-au aşteptat ca să vină, cu un fel al dorinţei şi, datorită acestora, să se schimbe şi soarta lor. Acest popor a putut cere de la Dumnezeu cucerirea turcă, deoarece pe tot întinsul pămîntesc nu ar fi putut găsi oameni mai cruzi decît stăpînii prezenţi".

Aici este calomniat patriotismul ţăranului maghiar şi prezentat contrar realităţii istorice. Faţă de această afirmaţie istoria dovedeşte contrariul, anume că acei ţărani maghiari care au putut rămîne sub cotropirea turcească au suportat nu numai acele sarcini grele, pe care le-a impus stăpînirea turcească, ci au satisfăcut şi obligaţiile faţă de Comitatul refugiat pe teritoriul independent ungar, în mod benevol şi din bunăvoinţa lui proprie. Dacă într-adevăr ar fi fost adevărat (sic!) ceea ce spune Vasile Goldiş, despre raporturile dintre ţăran şi domnul său de pămînt, cum ar fi satisfăcut ţărănimea două sarcini atît de apăsătoare?

Între ţăranul maghiar şi domnul său de pămînt, în anumite timpuri s-au iscat într-adevăr contradicţii grave şi mari neînţelegeri. Pentru aceasta au fost şi răscoalele ţărăneşti, urmate de represiuni sîngeroase. Dar din aceste mişcări sociale nu reiese faptul că ţăranul maghiar ar fi dorit să ajungă sub stăpînirea străină, fie ea germană sau turcă? Este o falsificare tendenţioasă încercarea de a justifica istoriceşte acea înstrăinare a poporului român faţă de maghiarime şi instituţiile sale şi a-i trezi sentimentul faţă de altă patrie, aceea a românilor. Patria lor română este o născocire pe care i-au altoit-o poporului român din Transilvania, în ultima sută de ani, agitatorii naţionali români, scriitori, profesori, învăţători şi preoţi (aluzie directă la Şcoala ardeleană, îndeosebi, dar şi la mişcarea naţională română de la 1848—1849, precum şi la cea contemporană — n.n.).

La pagina 199 (Vasile Goldiş — n.n.) afirmă: „A fost aici Banatul timişan. Aceasta a fost o ţărişoară românească de sine stătătoare". Banatul timişan a putut avea la vremea aceea o autonomie locală, sau a putut avea orice altceva, dar nici o regiune a Ungariei nu a fost niciodată o ţărişoară românească de sine stătătoare. Vorbind la pagina 247 despre recucerirea Budei, potrivit lui Goldiş, unul dintre luptătorii care s-au căţărat pe ziduri a fost un român bănăţean pe nume Fiath, în

timp ce, potrivit mărturiei, la pagina 306, în anii 1848/1849 honvezimea ungară a fost condusă la victorie de generali străini, ca de exemplu Damjanich.

În aparență, aceste „falsificări" (ale lui Vasile Goldiș — n.n.) nu sînt grave, bătătoare la ochi, dar ele pot să-și atingă scopul urmărit de autor.

La pagina 280 (Vasile Goldiș — n.n.) afirmă că mișcarea lui Horea a fost înăbușită doar cu ajutorul trădării. Într-adevăr, pe Horea l-au prins după înăbușirea mișcării, iar urmărirea lui a fost condusă, pe urmă, de paznici români de la pădure. Este tendențioasă afirmația lui Goldiș, că mișcarea lui Horea s-a putut înăbuși numai cu ajutorul trădării. Scopul nemărturisit al acestei afirmații este de a face să creadă tinerimea că românimea a fost un factor așa de puternic în Ungaria, încă pe atunci, încît fără trădare, mișcarea lui nu se putea înăbuși nici prin întreaga forță a statului. Deci, dacă nu este trădare, mișcările românești sînt de neînvins.

Mai interesantă ni se pare însă mențiunea care se referă la Compromisul din 1867. Goldiș se exprimă astfel: „Atunci a început epoca în care trăim pînă în ziua de azi. Elementului maghiar din Ungaria (clasele exploatatoare — n.n.) i s-a dat posibilitatea nelimitată ca să reglementeze toate treburile Ungariei după bunul său plac. Greșala pe care Ungurii (clasele exploatatoare — n.n.) au comis-o încă înainte de revoluție referitoare la principiul național față de celelalte naționalități din Ungaria se aplică și în prezent. Astfel, nu s-a putut evita nici în această epocă nouă gravele greșeli ale trecutului". După părerea noastră, menționarea politicii naționale a statului maghiar în școală nu se poate tolera în acest fel.

EIN BISHER UNVERÖFFENTLICHTES DOKUMENT ÜBER DEN AUFWIEGLERISCHEN INHALT DER GESCHICHTELEHRBÜCHER, DIE VASILE GOLDIȘ 1896 IN BRAȘOV (KRONSTADT) VERFASST HATTE

(Zusammenfassung)

Der Verfasser des Artikels entdeckte in der Arader Munizipalbibliothek ein bisher unbekanntes Dokument in ungarischer Sprache über den aufwieglerischen Inhalt der Geschichtelehrbücher, die Vasile Goldiș (1862—1934) während der Zeit verfasst hatte, als er Lehrer in Brașov (Kronstadt) war.

Der Urheber der beiden Lehrbücher wird von den Behörden bezichtigt, seine eigenen Ansichten durchsetzen zu wollen bei der Auslegung historischer Phänomene, und dass er die Gedanken der Siebenbürgischen (Aufklärungs)Schule (Școala Ardeleană) und die rumänische Ideologie von 1848—1849 verbreitet. Im Dokument wird gefordert, die Lehrbücher sollen die Anleitungen und die offizielle Politik zur Nationalitätenfrage in Österreich-Ungarn strengstens beachten.

Aus der Lektüre des Dokuments geht eindeutig hervor, dass Vasile Goldiș äusserst belesen und objektiv ist, dass er sich keinerlei Anschwärzungen gegen das ungarische Volk erlaubt. Das Dokument beweist hingegen, dass man Goldiș zwingen wollte, die historischen Wahrheiten zu missachten und die Deschichte des rumänischen Volkes im von den Behörden erwünschten Sinn zu verfälschen. Die Verdächtigungen im Zusammenhang mit dem aufwieglerischen Inhalt der von Goldiș verfassten Lehrbücher sind also nichts anderes als blosse Erfindungen.